

OD REDAKCJI

Tematami przewodnimi 46. numeru półrocznika „Pamięć i Sprawiedliwość” są dzieje Polskich Sił Zbrojnych (PSZ) w latach II wojny światowej oraz losy polskiej ludności cywilnej, która w tym czasie znalazła się poza granicami II Rzeczypospolitej. Problematyka ta wpisuje się w realizowany w Instytucie Pamięci Narodowej międzynarodowy projekt edukacyjno-memoratywny „Szlaki Nadziei. Odyseja Wolności”.

W wyniku kampanii polskiej 1939 r. i umów międzynarodowych przystąpiono do odtwarzania polskiej armii (pod nazwą PSZ) we Francji, a po jej upadku w czerwcu 1940 r. organizowanie jednostek wojskowych kontynuowano w Wielkiej Brytanii. Po zawarciu 30 lipca 1941 r. układu Sikorski–Majski w ZSRS powstała Armia Polska pod dowództwem gen. dyw. Władysława Andersa. Wskutek braku możliwości jej formowania na „nieludzkiej ziemi” żołnierze oraz ludność cywilna zostali w 1942 r. ewakuowani na Bliski Wschód. Tam w połowie 1943 r. powstał 2. Korpus Polski, który w latach 1944–1945 walczył we Włoszech. W tym samym czasie we Francji, Belgii, Holandii i Niemczech boje prowadziła 1. Dywizja Pancerna gen. bryg. Stanisława Maczka i 1. Samodzielna Brygada Spadochronowa gen. bryg. Stanisława Sosabowskiego. Przeciwko wojskom niemieckim walczyli także lotnicy Polskich Sił Powietrznych i marynarze Polskiej Marynarki Wojennej. Po zakończeniu II wojny światowej PSZ zostały rozformowane w wyniku podporządkowania Polski Związkowi Sowieckiemu. Większość ich żołnierzy pozostała na emigracji, a ci, którzy powrócili do kontrolowanej przez komunistów Polski, bardzo często byli poddawani różnego rodzaju represjom.

Historia PSZ związana jest z sytuacją polskiej ludności cywilnej, która po rozpoczęciu II wojny światowej szukała schronienia poza granicami II Rzeczypospolitej bądź w latach 1940–1941 została deportowana w głąb ZSRS. Osoby te znalazły się w różnych częściach świata, gdzie zmagaly się z brutalną rzeczywistością. Na wojennym szlaku żołnierze PSZ spotykali swoich rodaków np. represjonowanych przez władze III Rzeszy. W wyniku międzynarodowych ustaleń cywile znaleźli się w Wielkiej Brytanii, Indiach, Ugandzie, Tanganice, Nowej Zelandii czy Meksyku. Po zakończeniu działań wojennych część ludności cywilnej pozostała na emigracji, a część wróciła do kraju.

Numer otwiera esej Janusza Wróbla. Autor przedstawił rozważania dotyczące działalności Rządu RP na obczyźnie na rzecz odzyskania niepodległości Polski, w tym problemy

z formowaniem wojska, majątkiem i zasobami finansowymi oraz opieką nad uchodźcami cywilnymi, którzy wnieśli swój wkład – na polach naukowo-technicznym, edukacyjnym i artystycznym – w rozwój technologii wojennej i kształtowanie opinii publicznej w latach II wojny światowej.

Na dział „Studia” złożyło się sześć tekstów. Daniel Koreś opisał działalność Polskich Misji Wojskowych w Londynie i Paryżu w 1939 r. Przedstawił m.in. ich sytuację, rolę, poczynania, a także wskazał, że stały się zaczątkiem dowództwa PSZ, odtwarzanych poza granicami kraju. Następnie Juliusz S. Tym dokonał analizy udziału 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej, dowodzonej przez gen. Sosabowskiego, w bitwie o Arnhem na podstawie nowych źródeł archiwalnych i najnowszej literatury przedmiotu. Badacz zwrócił uwagę na problemy związane z desantem brygady, zmianami planu jej użycia, wynikającymi z niekorzystnej sytuacji operacyjnej oraz działaniami tej jednostki po lądowaniu w rejonie Driel. Krzysztof Filipow omówił politykę orderową w PSZ w latach II wojny światowej i po 1945 r. Szczegółowo prześledził, jak – w miarę zmieniających się warunków wojennych – ewoluowały zasady i praktyka nadawania odznaczeń. Sławomir Kalbarczyk przedstawił wzajemne postrzeganie odmienności kulturowych oraz obyczajowych przez obywateli II Rzeczypospolitej deportowanych w latach 1940–1941 do Kazachstanu i miejscową ludność na podstawie polskich relacji i wspomnień. Dmitriy Panto opisał – bazując m.in. na unikatowych źródłach, pochodzących z archiwów kazachskich – warunki życia polskich zesłańców, przebywających w obwodzie pawłodarskim w latach 1940–1946. Zaprezentował także proces tworzenia polskiej delegatury w stolicy tego regionu oraz organizowanie jednostek PSZ w ZSRS na omawianym obszarze. Hubert Chudzio poświęcił swoje studium polskiemu osiedlu uchodźczemu Koja w Ugandzie, funkcjonującemu w latach 1942–1951 i będącemu trzecim co do wielkości skupiskiem Polaków w Afryce Wschodniej i Południowej. Autor przedstawił organizację osady oraz życie znajdujących się w niej obywateli Rzeczypospolitej. Podstawą źródłową artykułu jest głównie polska prasa wydawana w Nairobi oraz wspomnienia byłych mieszkańców osiedla.

Na dział „Varia” złożyły się trzy rozprawy. W pierwszej Tomasz Gajownik przybliżył rolę Wehrmachtu w polityce eksterminacyjnej i eksploatacji ekonomicznej Generalnego Gubernatorstwa, a także sformułował nowe postulaty badawcze, dotyczące organizacji i funkcjonowania sił zbrojnych III Rzeszy na tym obszarze. Tematem artykułu Rafała Drabika jest bitwa pod Osuchami w 1944 r. Autor opisał niemieckie operacje przeciwpartyzanckie „Sturmwind I” i „Sturmwind II”, będące ich efektem działania oddziałów Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich, zaprezentował także straty osobowe strony polskiej. Bartosz Gromko przedstawił losy Włochów, przebywających w Warszawie po II wojnie światowej. Badacz omówił przyczyny ich migracji do Polski, późniejsze rozczarowanie pobytom w państwie rządzone przez komunistów oraz okoliczności powrotów do krajów pochodzenia (Włoch i Francji).

Dział „Materiały i dokumenty” zawiera opracowaną przez Filipa Musiała i Rafała Opulskiego instrukcję z 1945 r. dotyczącą pracy Oddziałów Cenzury Wojennej Urzędu Bezpieczeństwa.

W dziale „Recenzje i polemiki” zamieszczono omówienie publikacji Adriana Matuły *Obraz Rosji sowieckiej na łamach wybranych polskich czasopism konserwatywnych w latach 1929–1939*, napisane przez Tomasza Glinieckiego.

Tom zamyka sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Polska i Węgry w latach II wojny światowej. Bilans badań, białe plamy, perspektywy badawcze”, autorstwa Marii Zimy-Marjańskiej.

Bartosz Janczak

ORCID: 0000-0003-0233-7443